

առարկա դրուութիւն ունեն, (կենթադրուի՝ Գրառու լեզու կոչուելու արժանի), եւ թէ Տաճկահայերն իրենց գաւառաւիճակին կանոնաւորման մէջ գիտութեամբ գէթ կեա գար կանխած լինելով՝ արդէն մտածելը էին միջոցին, երբ այս վերջինները գեա նոր էին սկսեր արշալոյս տեսնել. հետեւաբար յարգոյ հաստատածագրին իրաւացի իրիա գաւառու լեռանց, եւ յաւալը բերած իրողացւոյն ողջոյ մեծագոյն մասը կ'ընկնի Տաճկահայոց գրական լեզուին, աշխարհաբարի վրայ, միայն առած է գաւառներէն: Որպէս զի մեր այս տեսութիւնն աւելի հիմնաւոր լինի, գիտենք հարեւանցի թէ ինչպէս են սկսած ձեւանալ երկու կողման արդի գրաւոր լեզուները:

Ինչպէս վերը յիշեցինք, Տաճկահայերը քան զՌուսահայերն աւելի կանխել են արժնեցած: Դոքա արդէն ներկայ գորտու առաջին քառորդին ունենի գրաբարի հետամուտ եւ նոյնը ասմկորէնի վրայ ձուլելով հասարակութեան տիպաւոր մի յերեւան հանելու աշխատող գորգէտներ, հետեւաբար փոքր ի շատէ գրական ընթացք, ուր օրցա՝ Ռուսահայոց մէջ, յենդհանուր առեալ, այն շարժումը կը սկսի միայն երկրորդ քառորդէն ետեւ: Ստորէ՛ կ'սր ցայն վայր, անձա՛ իշաւ: Արդեանցի վիրք Հայաստանի: Բայց առ գեա չէր ներկայացներ Ռուսահայոց գրական լեզուն, որ եւ ոչ ինքը կը հիմնէր: Վերջ Հայաստանի ճորտ կանխքն է միայն, եւ Երեւանի ժողովրդական բարբառը: Ռուսահայոց գրական լեզուին իսկական կերպաւորողն եւ յաւալացնողն եղած է 60 տկան թուականին՝ համբաւաւ Ուրոմ. Սա. Կապարեանց գիտականը, իր Հիօփօպօլի (ս. Կապարեան), անխնել աշխատակից ունենալով գայերնաստէրն Կափ Իմանուէլ (Միք. Կալանդեանց): Չամշխաներու եւ Սալանթեանցներու բնագոյնը եւ երկարատ տիրապետութենէն ետեւ, երբ Տաճկահայոց մէջ գեա դարուս կեանք յաւալը մեր մեծ բանաւորը, Հայր Աթոնեան վարդապետ կը յորինէր Սերի հայերէն լեզու՝ բերականութիւն, այս կողմը հազիւ քանի մի տարի է՝ որ Պալատեաններն եւ Տէր Ղեւոնդեաններ կ'աւանդեն Ռուսահայոց՝ օրցա արդի գրաւոր լեզուին կանոնները: Ուրեմն, չնայելով որ Ռուսահայոց լեզուն եւս Տաճկահայոց լեզուն նման ունի իւր անկանոնութիւններն, այսու ամենայնիւ այն հասարակութեան կերպով կազմակերպուած չէր եւ ցարգ չէ. — այն այսժմ իւր առաջին շրջանը կը կատարէ, ուր որ Տաճկահայոց գրական լեզուն մի անգամ կերպաւորուելէ վերջ յեղափոխած, եւ այսժմ նոր շրջանի մէջ է ընկողնած: Ըստ այսմ՝ Ռուսահայոց լեզուն գեա եւս չէ եւած բոլորովին իւր ժողովրդական գիրքէն եւ գրաւոր հասարակութեան ձեւն զգեցած: Եւ ինչպէս յայտնի է, որ լեզուն որ աւելի սկզբնական, ժողովրդական վիճակի մէջ է, նա աւելի քիչ տեղի տուած կը լինի գրական անկանոնութեանց, որոց դէմ կը յառնէ յարգոյ հաստատածագրին Կարգոյն Հայերէն Լեզուին, — թէեւ անկանոնութիւնը միշտ կը մնայ եպիթետի, ինչ շրջանի մէջ որ ալ պատահի. կնդիրը մեղմացուցիչ պարագաներու մէջ է միայն:

Երկու աշխարհաբարներն եւս մասնուած են

օտարութեանց, երկուքն եւս ունին յարակի օտար լեզուներ իրենց առջեւ՝ որոց կը հետեւին մեծագոյն մասամբ: Այսպէս՝ Տաճկահայերը մինչեւ վերջին տարիները կատարելապէս ընկած էին տաճկական լեզուի ազդեցութեան տակ, եւ շատ տարի չէ որ տաճկերէնի ընտանի լեզուն մասամբ իւրը կը ճգնին ազատել, բայց կ'ընկնին Գաղղիներէն գիրքը: շատ քիչերուն միայն կը յաշնի գրաբարէն առնուած հարապատ հայերէնով փոխարինել այն օճերն որ այսժմ սկսած են ետ պահանջել տաճկերէնէն: Եւ այսու ամենայնիւ գեա եւս նոցա լեզուին, բայտարութեանց եւ անհաստական կամայականութեանց առաջնորդ կը հանդիսանայ նոյն տաճկական լեզուն եւ մասամբ միայն գաղղիականը: Ռուսահայոց արդի գրաւոր լեզուն ալ այս մասին մէջ նոյն ընթացքն է ունեցած, միայն աւելի արթնոյն: Այս տեղ ալ գրաւոր գերն Ռուսաց լեզուն կը խաղայ: — Բացարարէն:

(Էրեւանից):

Ծ. ՏԻՐԻՍՍ

ԱՐԱՐԵՍՏԱՐԵՍԵՐԵՍ

ՆԵՆԵՍՍԱՆՆԱՆ

ԳՐԱՐԵՐԵՐ ՆԵՆԵՍՍԱՆՆԱՆԻ

Բ. ԲՆԱԿԱՐԱՆ

(Էրեւանից):

§ 5. Բնակարանի ընտրութիւն:

Բնակարանի ընտրութիւնն մեր առողջութեան եւ գիւրութեան համար մեծ նշանակութիւն ունի: Քաղաքացւոյ մը համար՝ որ ունենոր չէ, գիտարին է քաղաքի մէջ առողջութեան եւ գիւրութեան կատարելաւ յարմար տեղ գտնել, եւ սակայն որովհետեւ քաղաքացին ստիպուած է կենաց մեծ մասը բնակարանի մէջ անցընել, պէտք է գէթ յարաբերութեամբ լաւագոյն ընտրել եւ խորշի անկէ՝ որ վնասակար է առողջութեան:

Առաջին դիտելու բանն է՝ որ բնակարանն լաւ արեւ տեսնէ եւ առողջ օդոյ մէջ ըլլայ: Բնակարան մ'այնչափ աւելի վատաւորը է որչափ օդոյ փոփոխութեան արգելք կան եւ որչափ օդն ապականներու նիւթ կայ: Նեղ փողոցներ, բարձր տներ, բաղնաթիւն բնակիչք, գործատուք եւ ծխանք, փտութիւն եւ աղտեղութիւն, այս ամենայն քաղաքի մը օդոյն մաքրութեան տարածար կրնան որոշել: Սոր համար քաղաքներու մէջ պարտեղ էր եւ ծառուղիք անհրաժեշտ են, վասն զի ծառերը շնորհաւորութեան վնասակար օդը կը մաքրեն:

Յետ՝ Հափէ Եւսթոյն, 1887, ք. 8:

Ասկէ յայտնի է թէ այնպիսի բնակարան ընտրելու է, որ միշտ արեւու տակ է, ազատ ամէն կողմանէ, լայն փողոցի վրայ, մտաբեր պարտեզ կամ ծառուղի ունի եւ ընդհանրապէս քաղաքին այն կողմին է ուր բնակիչք թիւ են. եւ ընդ հակառակն խորշելու է այն բնակարաններէ՝ որ ճիշդ քովն են մեծամեծ տանց եւ ծառաց՝ որ կը խափանեն արեւու եւ օդոյ ազատ շնախան, որ մօտ են դանդաղաշարժ կամ կեցող ջրերու եւ կամ գործատներու՝ որոնցմէ ծուխ եւ փնասակար ապականեալ օդ միշտ դուրս կ'ելլէ:

Ով որ ստիպուած է իւր արուեստին պատճառաւ բնակիլ քաղաքին այն կողմերն՝ ուր բնակիչք խոնավ են, ընտրէ՛ գէթ՝ եթէ՛ առողջ թիւք եւ զօրաւոր սրտնից ունի, ամենէն վերին գետիկոններն ուր միշտ օդն աւելի մաքուր կ'ըլլայ, լոյս կը տեսնէ եւ նաեւ տեսք կ'ունենայ:

Գետնայարկ խցերն միշտ զով կ'ըլլան, եւ եթէ՛ նեղ փողոցի մէջ են՝ երբեք արեւ չեն տեսներ, եւ անոր համար ալ մուտ կ'ըլլան, եւ եթէ տակը մառան ալ չկայ՝ նաեւ ցուրտ՝:

Աւելի վատառողջ են ստորերկրեայ սենեակներն: Այն օդն որ գետնէն թիւ մը բարձր փողոցի պատուհաններէ եւ մուտան դռնէ ներս կը մտնէ, թէ քանակութեան եւ թէ որպիսութեան կողմանէ վատառողջ է, եւ չի բաւեր պատրու խոնաութեան առջեւն առնելու, որ ոչ միայն առողջութեան կը փնասէ, այլ եւ զգեստաւորինաց եւ կահ կարասեաց, որոնք բորբոսելով կը փնասին եւ թիւ ժամանակի մէջ կ'ապականին: Այսպիսի բնակարանի մը մէջ մշտնջենաւոր ձմեռ կը տիրէ, ոչ միայն ցրտութեան՝ այլ եւ օրումն կարճութեան պատճառաւ, վասն զի արեւն չոն ուշ կը հասնի՝ կանոն կը մեկնի, Այսպիսի բնակարաններու բնակչաց սովորական հիւանդութիւններն են՝ խոլ (scrofules, քերձ) տաղք, յօդացաւ (rhumatisme, եւ), աչքացաւ, ստամոքսի եւ թոքի ցաւեր:

Ըստ ամենայնի նոյն հիւանդութեան մեծաց պատճառ են նաեւ նորաշէն տներն, որոնց որմուքն տակաւին կատարեալ չեն չորցած: Այսպիսի տանց խոնաութիւնը պէտք է անցընել լաւ օդ տալով՝ եւ կամ վառարան վառելով: Տներն իւզա-

ներկով օծեն արգելք կ'ըլլայ ներքին խոնաութեան չորնալուն եւ օդոյ մաքրութեան, բայց եթէ տան արտաքին երեսն՝ որ հիւսիսային կողմն է եւ անձրեւ միշտ կը զարնէ, իւզակներով օծուի, արտաքին խոնաութենէ կը պահէ շէնքն:

Քարաշէն տներն միշտ աւելի ցուրտ կ'ըլլան քան աղեւսաշէնն, եւս առաւել փայտաշէնն, անոր համար ալ վերամազոյն գաւառներու համար լաւ կը ծառայեն: Այս ցրտութեան առջեւն առնելու համար սովորաբար պատերուն ներքին երեսն տախտակամած կ'ըլլաի:

Գիւղական տանց գլխաւոր պակասութիւնն է՝ ցած սենեակն եւ փողոցի պատուհան ունենալ, որով օդը մաքուր չ'ըլլար: Սակայն որովհետեւ բնակիչք օրումն մեծ մասը դուրս կ'անցընեն, ու չինչ է փնասակար ազդեցութիւնը:

Այս ամէն ըստածներէն յայտնի է, որ բնակարան ընտրելու մէջ մեծ մտադրութիւն պէտք է: (Էրբանսիքէն):

ԳՐԱԴՈՒԹՅՈՒՆ

ՊԱՅՄԱՆԱՆ ՆՈՐԱԿԷՊ

ԳԱՐԵՍԻԼԵՆ

ԳԼՈՒԽ Զ.

Իրիկն յարձակումն:

(Էրանսիական):

Գաւառիկն զայրութիւն ինք զինք կորուստած էր, եւ ահա Պատերազմող մը վազելով եկաւ եւ ըսաւ. «Գաւառիկեա, փութա՛ մարտավայրը, բան մը կ'ըլլայ»:

Գաւառիկն սրաի յուզմանց այեաց մէջ չէր տեսած շատ բան զոր բնդհանրապէս միշտ կը տեսներ: Բազմազակ այս միջոցին կրակը չէր դադարած, եւ ինքն ամենեւին միտ չէր դնէր, որ հրացանի ձայնն մէկ կողմանէ միայն չէր գար: Նոյնպէս միտ չէր դնէր, որ հրացաններու ձայնն միօրինակ արագ-արագ իրարու կը յաւելդէր: Բայց երբ Պատերազմողն զինք մտադիր ըրաւ, վայրկեան մը բաւեց իրեն ինչպէս որ են ըմբռնելու:

Այս միջոցին բերդին կողմանէ թմրիկ յարձակման ձայն սկսաւ լսուիլ եւ միեւնոյն ժամանակ նոյն ձայնը ըստեցաւ գետին քովն ալ:

«Թող աւելցընու գերիները, հրամայեց Գաւառիկն: Մարիամ, փախի՛ր, յարձակած են մեր վրայ: Նսեւէ՛ս, դուք Գաւառեազմողաց եւ դիմեց ուղղակի հոն՝ ուստի առաջին թմրիկ ձայնն եկած էր, եւ ահա դիմայն երան փոխադարձաբար Պատերազմողք, որոնց մէջն էր նաեւ Բուրդը:

«Հեռանա՛նք, դուք Բուրդ Գաւառեառիկին: Գիւղաբարաքին մարդը բանակն ետեւն է. իմ երեւ-

¹ Այսպիսի տեղեր կը բուսին որմի կամ փայտի սկիւր եւ խոնաութեան զարդ հոտ կը ձգուի: Ասանց գէմ կը գործնուէր կողմ անխաթմութիւն եւ կամ Mycothanaton. Բայց որովհետեւ այս սկիւրն փայտին ներքեւ երեսն ալ բուսած կ'ըլլան, ուրիշ Դար չի մնար եթէ ոչ առիտակաւ մանր քաղիլ եւ յատաբար ցամաքեցնել ինչպէս լաւ մեքրուած են չոր խոնարար եւ կամ չոր այլ մը քարաշէնով փոխ լեցնելով: Ըստ ինքեան ասն զիմութեան քարաշէնով պէտք է հինգ քմինչով պատել եւ զիման վրայ այն տեղի ուր բուս լէքը պիտի սկսի, կարծիքով օձնի: Ասով գետին խոնաութիւնն չի կրնար ամենեւին լէքերն անցնիլ: